

TƏHLİL

MƏRKƏZİ ASIYA DÖVLƏT BAŞÇILARININ ÜÇÜNCÜ MƏŞVƏRƏT TOPLANTISI REGIONAL İNTEQRASIYA PROSESLƏRİ KONTEKSTİNDƏ

Mərkəzi Asiya ölkələrinin dövlət başçılarının 5-6 avqust tarixlərində Türkmənistanın Xəzər dənizinin sahilində yerləşən Türkmənbaşı şəhəri yaxınlığındakı milli turizm zonası olan “Avaza” bölgəsində üçüncü məşvərət toplantısı keçirilib. Özbəkistan Respublikasının Prezidenti Şavkat Mirziyoyevin təşəbbüsü ilə keçirilən Mərkəzi Asiya ölkə başçılarının Zirvə görüşü ilk dəfə 2018-ci ildə Nur-Sultanda, ikinci dəfə isə 2019-cu ildə Özbəkistanın paytaxtı Daşkənddə baş tutub. Qeyd edək ki, daha əvvəl Mərkəzi Asiya ölkələrinin dövlət başçılarının üçüncü görüşünün 2020-ci ilin avqustunda Qırğızstanda keçirilməsi planlaşdırılırdı, lakin koronavirus pandemiyası səbəbindən görüş təxirə salınıb. Ötən ilin oktyabr ayında Prezident Qurbanqulu Berdiməhəmmədov məşvərət toplantısının Türkmənistanda keçirilməsini təklif edib. Toplantıda Türkmənistan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Tacikistan və Özbəkistan liderləri ilə yanaşı BMT Baş Katibinin Mərkəzi Asiya üzrə Xüsusi Nümayəndəsi, BMT-nin Mərkəzi Asiya üzrə Preventiv Diplomatiya Regional Mərkəzinin rəhbəri Natalya German da iştirak edib. Məşvərət toplantısı çərçivəsində həmçinin Mərkəzi Asiya ölkələrinin İqtisadi Forumu, Milli Məhsulların Beynəlxalq Sərgisi, Mərkəzi Asiya Qadınlarının Dialoqu, Beynəlxalq Milli Yeməklər Festivalı da daxil olmaqla bir sıra iqtisadi və mədəni xarakterli tədbirlər də paralel olaraq keçirilib.

Türkmənistan Prezidenti Q.Berdiməhəmmədov giriş nitqində regional əməkdaşlığın daha da gücləndirilməsi, bu istiqamətdə daha fəal və məqsədyönlü addımların atılması üçün şərait yaradan məşvərət toplantısında iştirak etmək üçün dəvəti qəbul etdiklərinə görə qonaqlara təşəkkür edib. O, öz çıxışında BMT sənədlərinə əsaslanaraq, həm regional enerji tələbatını ödəməyə, həm də dünyaya

yönəlmiş təhlükəsiz və davamlı enerji tərəfdaşlığı üçün Mərkəzi Asiyada əlverişli siyasi, hüquqi və iqtisadi şərtlərin formalaşdırılmasının vacibliyinə toxunub.

Qazaxıstan Prezidenti Kasım-Jomart Tokayev çıxışında Mərkəzi Asiya ölkələrinin müstəqilliyinin 30-cu ildönümündə baş tutan görüşün simvolizmini qeyd edib. Tokayev regional əməkdaşlığa güclü təkan verən region ölkələri liderlərinin məşvərət toplantısı formatının nəticəsində yaxınlaşma prosesinin sabit, ardıcıl və geri dönməz bir xarakter aldığını qeyd edib. O həmçinin bildirib ki, Qazaxıstanın Mərkəzi Asiya ölkələri ilə ticarət dövriyyəsi son beş il ərzində 1,5 dəfə artaraq 4,6 milyard dollar təşkil etmişdir. O, Mərkəzi Asiyanın nəqliyyat dəhlizlərinə inteqrasiya olunmuş **vahid əmtəə paylama şəbəkəsi** yaratmaq üçün səyləri birləşdirməyi təklif edib. Topdan satış və aqro mərkəzlərdən ibarət olan bu yeni infrastruktur, məhsulların Avrasiya İqtisadi Birliyi, MDB və üçüncü ölkələrin bazarlarına çatdırılmasına imkan verəcəkdir. Uğurlu bir əməkdaşlıq nümunəsi olaraq, Prezident Qazaxıstan və Özbəkistanın ortaq sərhəddə “Mərkəzi Asiya” Beynəlxalq Ticarət və İqtisadi Əməkdaşlıq Mərkəzinin yaradılmasını göstərib. Tokayev bildirib ki, son üç ildə Transxəzər marşrutları üzrə konteyner axını 13 dəfədən çox artmışdır. Qazaxıstan Aktau limanı əsasında dünyanın qabaqcıl operatorlarının (Cosco, Maersk, CMA CGM və s.) iştirakı ilə “konteyner mərkəzi” yaratmağı. Tokayev Mərkəzi Asiya üçün əsas məsələlərdən birinin su ehtiyatlarının təmin edilməsi, bölgənin bio və ekosistemlərinin qorunması olduğunu qeyd edib. O, su çatışmazlığı və quraq hava şəraitində global istiləşmənin nəticələrini yaşadıqlarını, bunun xüsusilə Sırdərya hövzəsində hiss olunduğunu bildirib. Təkcə son iki ildə, vegetasiya dövründə Şərdərə su anbarına daxil olan suyun həcmi 40%, Kiçik Aral dənizinə isə 60%-dən çox azalmışdır. Tokayev transsərhəd çayların qaynaqlarının birgə effektiv idarə edilməsi, qabaqcıl texnoloji həllərin tətbiqi üçün konsolidasiya edilmiş su siyasətinin hazırlanmasının zəruriliyini vurğulayıb. O bildirib ki, qarşılıqlı fəaliyyətimiz bərabər istifadə, tərəflərin maraqlarının nəzərə alınması və qarşılıqlı öhdəliklərin tam yerinə yetirilməsi kimi prinsiplər əsasında həyata keçirilməlidir; Mərkəzi Asiya üçün su birləşdirici halına gəlməlidir. Dövlət başçısı bildirib ki, bu yaxınlarda Qazaxıstan peyvəndi Qırğızıstana göndərilib, ölkədə Rusiya Sputnik-V peyvəndinin istehsalı da qurulub. Tokayev region ölkələri gəncləri arasında təmasların inkişafını, tələbə mübadiləsini genişləndirməyi və Mərkəzi Asiya vətəndaşlarının Qazaxıstanın qabaqcıl ali təhsil müəssisələrində təhsil alması üçün kvotaların artırılmasını vacib hesab edib.

Qırğız Respublikasının Prezidenti Sədir Japarov çıxışında qeyd edib ki, qarşıdan gələn 2022-ci il Mərkəzi Asiya ölkələrinin BMT-yə üzvlüyünün 30 illiyi qeyd olunacaq. Bununla əlaqədar olaraq, Sədir Japarov 2022-ci ildə Mərkəzi Asiya-BMT sammitinin keçirilməsini təklif edib. O həmçinin qeyd edib ki, bütün Mərkəzi Asiya ölkələri klassik enerji mənbələri ilə yanaşı böyük miqdarda bərpaolunan enerji ehtiyatlarına malikdir. Bu baxımdan Qırğızıstan, ekoloji cəhətdən təmiz enerji mənbəyi olan su elektrik

stansiyalarının inşası üçün bir sıra layihələri tədricən həyata keçirmək niyyətindədir. Japarov eyni zamanda bildirib ki, Çin-Qırğızıstan-Özbəkistan dəmiryolu layihəsi Avrasiya dəmir yolu şəbəkəsinin Mərkəzi Asiya hissəsinin alternativ və vacib halqalarından birinə çevriləcək.

Tacikistan Prezidenti Emoməli Rəhmon çıxışında Mərkəzi Asiya ölkələri arasında terrorizm, ekstremizm, radikalizm, narkotik ticarəti, kiber cinayətlər və transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizədə əməkdaşlıq sahəsində təcili tədbirlərin görülməsinin vacibliyini vurğulayıb. O, dövlət başçılarının diqqətini iqlim dəyişikliyi, buzlaqların əriməsi, təbii fəlakətlərin riskini azaltmaq və koronavirus pandemiyasının təsirlərini azaltmağa yönəldib. Xatırladaq ki, Tacikistan 2020-ci ildən başlayaraq üç il müddətində Beynəlxalq Aralın Xilasetmə Fonduna sədrlik edir və E.Rəhmon Beynəlxalq Aralın Xilasetmə Fondunun prezidentidir.

Özbəkistan Respublikasının Prezidenti Şavkat Mirziyoyev çıxışında qeyd edib ki, yeni bir siyasi mühitin formalaşmasında Mərkəzi Asiya dövlət başçılarının məşvərət toplantısının rolu böyükdür. Ən yüksək səviyyədə müntəzəm görüşlər bölgənin bənzərsiz potensialını tam şəkildə həyata keçirməyə imkan verir. Qeyd olunub ki, bugünkü reallıqlar Mərkəzi Asiyada yeni iqtisadi əməkdaşlıq modelinin formalaşdırılması üçün qətiyyətli addımlar tələb edir. *Ş.Mirziyoyev regionlararası ticarətin qurulmasının zəruriliyi vurğulayaraq tam hüquqlu sərbəst ticarət rejiminə keçmək üçün mövcud maneələrin aradan qaldırılmasının vacib olduğunu qeyd edib.* Özbəkistan Prezidenti Mərkəzi Asiya ölkələrinin Elektrik Əlaqələndirmə Şurasının fəaliyyətini gücləndirməyi, səlahiyyətlərini, həmçinin ölkələrin təmsilçilik səviyyəsini genişləndirməyi təklif edib. Görüş iştirakçılarının diqqəti pandemiya şəraitində əhalini ərzaq məhsulları ilə təmin etmək problemlərinin ağırlaşmasına yönəldilib. Dünyanın bəzi bölgələrində bahalaşma və əsas ərzaq məhsullarının çatışmazlığını qeyd edən Özbəkistan prezidenti, bölgə ölkələrinin kənd təsərrüfatı nazirlərinin müntəzəm görüşlərini keçirmək təşəbbüsünü dəstəkləyərək, ilk iclasın gündəliyinə *regional ərzaq təhlükəsizliyi monitorinq sisteminin tətbiqi* məsələsini daxil etməyi təklif edib. Mirziyoyev test nəticələrinin və peyvənd sertifikatlarının tanınması üçün vahid informasiya sisteminin işə salınmasını, yoluxucu xəstəliklərin qarşısının alınması, diaqnozu və müalicəsi, tibb işçilərinin təlimi, təcrübə mübadiləsinin genişləndirilməsi, bu sahədə elmi əməkdaşlığın qurulması, farmakologiya və həyati əhəmiyyətli dərmanların istehsalında əməkdaşlıq təklifini irəli sürüb. Bu kontekstdə Özbəkistan prezidenti region ölkələrinin iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşmasına, habelə resurslara qənaət edən texnologiyaların daha geniş tətbiqinə kömək edəcək **“Mərkəzi Asiya üçün Yaşıl Gündəlik” regional proqramının** hazırlanmasını təklif edib. Özbəkistan lideri regionun dünyanın digər böyük bölgələri ilə əlaqələrinin gücləndirilməsinin vacibliyini vurğulayıb. O, bu yaxınlarda Daşkənddə keçirilən Mərkəzi və Cənubi Asiyanın Qarşılıqlı Əlaqəsi üzrə Beynəlxalq Konfransın işində dəstəyinə və nümayəndə

heyətlərinin fəal iştirakına görə dövlət başçılarna təşəkkürünü bildirib. Mirziyoyev hökumət nümayəndələri ilə gənclər arasında interaktiv dialoqun formalaşdırılması üçün vacib bir addım olacaq **Mərkəzi Asiya Gənclər Forumunun** Özbəkistanda keçirilməsini təklif edib. Xalqların yaxınlaşmasına kömək edən digər təsirli faktorun turizm sektoru olduğunu deyən Ş.Mirziyoyev **“Bir tur - bütün bölgə”** birgə proqramının həyata keçirilməsini təklif edib.

Məşvərət toplantısının sonunda **Birgə Bəyanat** qəbul edilib. Bəyanat davamlı və sabit inkişaf, ticarət, iqtisadiyat, investisiya və maliyyə, nəqliyyat və rabitə, su və enerji, informasiya texnologiyaları, ekoloji və mədəni humanitar əməkdaşlıq da daxil olmaqla qarşılıqlı maraq kəsb edən bütün sahələrdə əlaqələri daha da genişləndirmək və gücləndirmək üçün ortaq bir istək əsasında mühüm qlobal və regional problemlərin həllində Mərkəzi Asiya dövlətlərinin birgə hərəkət etməsini özündə ehtiva edir. Bəyanatda qeyd edilir ki, hazırkı məşvərət toplantısı Mərkəzi Asiya dövlətlərinin müstəqilliyinin 30-cu ildönümündə keçirilir. Bu baxımdan, zirvə görüşü tarixi əhəmiyyət daşıyır.

Tərəflər **nəqliyyat və tranzit** sahəsində çoxtərəfli əməkdaşlığın daha da dərinləşdirilməsinin, beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq transsərhəd prosedurların sadələşdirilməsi, mövcud nəqliyyat dəhlizlərinin uğurlu fəaliyyətinin davam etdirilməsi və bölgənin tranzit potensialından səmərəli istifadəni təmin edən infrastruktur layihələrinin icra edilməsinin əhəmiyyətini ifadə ediblər. Tərəflər Özbəkistan tərəfinin BMT nəzarəti altında Nəqliyyat və Kommunikasiya Bağlantısının İnkişafı üzrə Regional Mərkəz yaratmaq təşəbbüsünü dəstəkləyiblər.

Bölgədə, o cümlədən Aral dənizi hövzəsində sosial-iqtisadi və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması ilə bağlı problemlərin hərtərəfli həlli üçün səylərin birləşdirilməsinin vacibliyi qeyd edilib.

Məşvərət toplantısının gündəliyinin vacib komponentlərindən biri də **pandemiya ilə mübarizə** üçün bölgə ölkələrinin səylərinin birləşdirilməsi olub. Prezidentlər yeni növ infeksiyaların mənşəyinin mahiyyətinin öyrənilməsi, habelə yoluxucu xəstəliklərin müalicəsi və qarşısının alınmasının yeni üsullarının tətbiqi sahəsində birgə araşdırmaların təşkili və təşviq edilməsi barədə razılığa gəliblər. Dövlət başçıları Qazaxıstan Respublikası Prezidentinin **BMT-nin nəzdində Xəstəliklərə Nəzarət və Bioloji Təhlükəsizlik üzrə Regional Şəbəkə**lərin yaradılması, habelə **Beynəlxalq Bioloji Təhlükəsizlik Agentliyinin** təsis edilməsi təşəbbüsünü dəstəklədiklərini bildiriblər.

Tərəflər **“Mərkəzi Asiya: Bir Keçmiş və Bir Gələcək”** adı altında mədəni və humanitar mübadilə üçün vahid platforma – *Mərkəzi Asiyanın Mədəni Dialoqu Forumu* yaratmağı qərara alıblar. Dövlət başçıları xarici işlər nazirlərinə **2022-2024-cü illər üçün regional əməkdaşlığın inkişafına dair Yol Xəritəsi** layihəsi üzrə işləri yaxın vaxtlarda başa çatdırmağı, həmçinin Mərkəzi Asiya dövlət başçılarının növbəti məşvərət toplantısında **XXI əsrdə Mərkəzi Asiyanın İnkişafı üçün Dostluq, Mehriban Qonşuluq və Əməkdaşlıq**

Sazişinin imzalanmasına hazırlaşmağı tapşırıblar. *Bölgə ölkələrinin xarici işlər nazirlikləri arasında müntəzəm olaraq beş tərəfli görüşlər keçirməklə xarici siyasət sahəsində əməkdaşlığı gücləndirmək barədə razılığa gəlinib.*

Prezidentlər Mərkəzi Asiya dövlət başçılarının məşvərət toplantılarının vahid simvolundan istifadə etmək qərarına gəliblər və bununla bağlı Əsasnaməni təsdiq ediblər. Prezidentlər Mərkəzi Asiya dövlət başçılarının *Şərəf nişanını* təsis etmək qərarına gəlib və Şərəf nişanı haqqında Əsasnaməni və onun təsvirini təsdiq ediblər. Mərkəzi Asiya ölkələri prezidentlərinin hazırkı məşvərət toplantısında qəbul etdikləri qərara əsasən dostluq, mehriban qonşuluq, qarşılıqlı əlaqələrin inkişafındakı xidmətlərinə görə Tacikistan Prezidenti E.Rəhmana Şərəf nişanını təqdim ediblər.

Prezidentlər bölgədəki ticarətin sadələşdirilməsi probleminin səmərəli həlli üçün ümumi qarşılıqlı faydalı yanaşmaların daha da inkişaf etdirilməsinin vacibliyini qeyd ediblər. Prezidentlər ticarət əlaqələrinin inkişafı, ixrac-idxal əməliyyatlarının həcmünün artırılması ilə bağlı fikir mübadiləsi aparıblar.

Məşvərət toplantısı qonşu Əfqanıstanda təhlükəsizlik vəziyyətinin pisləşməsi ilə paralel baş tutub. Buna görə də **diqqət mərkəzində olan əsas məsələlərdən biri Mərkəzi Asiyanın üç ölkəsi ilə həmsərhəd olan Əfqanıstan məsələsi olub.** Tərəflər təsdiq ediblər ki, Mərkəzi Asiyada təhlükəsizlik və sabitliyin qorunub saxlanılmasında ən vacib amillərdən biri qonşu Əfqanıstandakı vəziyyətin ən qısa zamanda nizamlanmasıdır. Özbəkistan Prezidenti Mirziyoyevin çıxışında qeyd etdiyi kimi, Mərkəzi Asiya bölgəsinin təhlükəsizliyi və davamlı inkişafı böyük ölçüdə qonşu Əfqanıstanda siyasi nizamlanmadan asılıdır. Onlar Əfqanıstan cəmiyyətində vətəndaş sülhü və harmoniyasına nail olmaq üçün hər cür kömək göstərməyə hazır olduqlarını ifadə ediblər. Lakin qeyd edək ki, bölgədəki hər bir ölkənin bu mövzuya özünəməxsus yanaşması var və bu toplantıdan sonra ümumi bir bəyanat xaricində böyük dəyişiklik gözlənilmir. Belə ki, Aşqabad Talibanla birbaşa danışıqlar aparır. Türkmənistanın dəvəti əsasında Taliban nümayəndə heyəti 10 iyulda Aşqabada səfər edib. Taliban nümayəndə heyətinə hərəkətin Qətərdəki siyasi ofisinin rəhbəri Şer Məhəmməd Abbas Stanikzai rəhbərlik edib, Türkmənistan tərəfini isə xarici işlər nazirinin müavini Vepa Hacıyev təmsil edib. Hərəkətin Qətərdəki sözcüsü Məhəmməd Nayemin sözlərinə görə tərəflər iki xalq arasındakı ikitərəfli iqtisadi və siyasi əlaqələri və sərhəd məsələlərini müzakirə ediblər. Türkmənistandan fərqli olaraq Özbəkistan və Tacikistan Rusiya ilə birlikdə Əfqanıstan sərhədində hərbi təlimlər keçirir. Tacikistanla sərhəd rayonların Taliblərin əlinə keçməsi nəticəsində 1400-dən artıq əfqan qaçqın sərhədi keçərək Tacikistanın Dağ-Badaxşan Muxtar Vilayətində sığınacaqda yerləşib. Daha əvvəl Əfqanıstan hökumətinin təhlükəsizlik qüvvələrinin hərbiçiləri də qonşu Tacikistan ərazisinə qaçmaq məcburiyyətində qalsa da sonradan təxminən 2300 əsgər Əfqanıstana geri qaytarılıb. İyulun 7-də Tacikistan Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatına müraciət edərək Əfqanıstanla dövlət sərhədində

təhlükəsizliyin gücləndirilməsinə kömək etməsini istəyib. 8 iyul tarixindən etibarən isə Tacikistan Əfqanıstanla cənub sərhədində artan qeyri-sabitliyə cavab olaraq ehtiyatda olan 20 000 hərbiçini səfərbər edib. İyulun 22-də isə Tacikistanda bütün qarnizonlar hazır vəziyyətə gətirilərək ölkədə bir günlük Marz-2021 (Sərhəd-2021) hərbi təlimləri keçirilib. E.Rəhmon bu təlimləri Tacikistan tarixində ən böyüyü kimi qiymətləndirib. Təlimlərdə MN, Milli Qvardiya, DİN, Milli Təhlükəsizlik üzrə Dövlət Komitəsi və digər güc strukturlarının 100 mindən çox əsgər və zabiti, eləcə də milli ordunun 130 min ehtiyatda olan zabiti iştirak edib. Həmçinin, Rusiya, Özbəkistan və Tacikistanın 2500-ə yaxın hərbiçisinin iştirakı ilə 5-10 avqust tarixlərində Əfqanıstan sərhədindən 20 km aralıda yerləşən Tacikistanın Harb-Maidon poliqonunda birgə hərbi təlimlər keçirilib. Rusiya MN təlimlərdə tankların, zirehli personal daşıyıcılarının, Su-25 hücum təyyarələrinin, vertolyotların iştirak etdiyini və birləşmiş qüvvələrin ilk dəfə olaraq Suriyada döyüşən Rusiya qüvvələrinin əldə etdiyi taktikadan istifadə etdiklərini bildirib. Bu təlimlərdən bir həftə əvvəl isə Özbəkistanın Əfqanıstanla sərhədi yaxınlığında Termez şəhərində Rusiya-Özbəkistan birgə təlimləri həyata keçirilib. Bununla yanaşı, Özbəkistan Əfqanıstanda çıxış yolunun dağılmış iqtisadiyyatı bərpa etmək üçün böyük nəqliyyat, rabitə və enerji layihələrinin həyata keçirilməsini təşviq etmək olduğunu düşünür. Bu baxımdan Özbəkistan Əfqanıstan və Pakistanı birləşdirəcək Termez - Məzari-Şərif - Kabul - Peşəvər dəmiryolu təşəbbüsü ilə çıxış edir. Üç ölkə arasında bu məsələ ilə bağlı bu ilin fevral ayında artıq yol xəritəsi də razılaşdırılıb. Özbəkistan bu məsələ ilə əlaqədar rəsmi Kabul ilə razılaşma əldə etsə də, hələ mart ayında xarici işlər naziri Abduləziz Kamilov Taliban qruplaşması ilə də məsələ ilə bağlı danışıqlar aparıb. Tacikistan hökuməti isə Talibanla təmasdan çəkinir. Tacikistanın xarici işlər naziri Sirojiddin Muhriddin bildirib ki, Düşənbə həmişə rəsmi Kabulu Əfqanıstanda qanuni hökumət hesab edir və heç vaxt Taliban hərəkətinin nümayəndələri ilə görüş və danışıqlar aparmamışdır.

Mərkəzi Asiya bölgəsində regional inteqrasiya cəhdləri ilk dəfə 1991-ci ildə Sovet İttifaqının dağılmasından sonra edilməmişdir. Əvvəlcə ümumi dini və mədəni irs, Sovet təcrübəsi, zəngin təbii sərvətlər və oxşar daxili iqtisadi və siyasi problemlər səbəbindən bu yeni müstəqil ölkələrin inteqrasiyası təbii görünürdü. Qazaxıstan, Qırğızıstan və Özbəkistan 1994-cü ildə (1998-ci ildə Tacikistan qoşulmuşdur) Mərkəzi Asiya Birliyini quraraq regional inteqrasiyanın təməlini qoymuşdur. Regional inteqrasiyanı təşviq etmək üçün MDB, Avrasiya İqtisadi Birliyi, və ŞƏT, KTMT C5+1 (5 Mərkəzi Asiya ölkəsi + ABŞ; + Çin) kimi digər hökumətlərarası təşkilatlar və platformalar daha güclü xarici aktorların iştirakı ilə qurulmuşdur. Lakin bu cür təşkilatlar qeyri-mütənəssib olaraq daha böyük güclərdən faydalanırlar. Özbəkistanın son zamanlar daha böyük regional əməkdaşlığa doğru xarici siyasət kursunu dəyişməsindən sonra Mərkəzi Asiya regionunda inteqrasiya prosesləri yenidən diqqəti cəlb etməyə başlayıb. Son üç onillikdə ciddi şəkildə regional inteqrasiya proseslərində irəliləyişin baş verməməsinə bir-biri ilə əlaqəli bir çox amil təsir

göstərmişdir. Buraya həm region daxilində mövcud olan ənənəvi problemlər, eyni zamanda region xaricində baş verən faktorlar səbəb olmuşdur. Su qaynaqları uğrunda rəqabət və şiddətli etnik qarşıdurmalar, onsuz da təhlükəsiz olmayan bölgədə əlavə gərginlik yaratmışdır. Sovet İttifaqının dağılmasından sonra Mərkəzi Asiyada su və sərhəd mübahisələri kimi bir çox həll olunmamış münaqişələrin qalması region dövlətləri arasında inteqrasiya məsələsinə təsir göstərən başlıca amillərdən biri olmuşdur. İqtisadi cəhətdən Mərkəzi Asiya ölkələri arasında əməkdaşlığın həcmi hələ də onların hər birinin bölgədən kənar tərəfdaşları ilə müqayisədə çox aşağıdır. Həmçinin yeni müstəqillik qazanmış bölgə ölkələri xarici təsirlərdən, iqtisadi asılılıqdan və suverenliyin itirilməsindən qorxurdular ki, bu da regional əməkdaşlığı çətinləşdirirdi. Yuxarıda sadaladığımız bu kimi çətinliklər Mərkəzi Asiyada regional inteqrasiyanın və əməkdaşlığın uğur qazanmasında başlıca əngəllərə çevrilmişdir.

Qlobal siyasi və iqtisadi prosesləri nəzərə alsaq Mərkəzi Asiyada regional inteqrasiya həm daxili, həm də xarici səbəblərə görə bölgə dövlətlərinin maraqları baxımından bu gün əvvəlki dövrlərdən daha vacib və aktualdır. Bu ölkələrin həm nəqliyyat-kommunikasiya xətləri, həm enerji və digər təbii resurlarını dünya bazarına çıxartması, bölgənin su ehtiyatlarının birgə səmərəli istifadəsi, həmçinin radikalizm və ekstremizm meyllərinə qarşı mübarizə aparmaq baxımından qarşılıqlı asılılığı səbəbindən ortaq regional inteqrasiya proseslərini sürətləndirərək ümumi iqtisadi strategiya və təhlükəsizlik siyasəti formalaşdırmaları məqsədəuyğun olardı. Mərkəzi Asiyada iqtisadi rifahın və siyasi sabitliyin yalnız bölgənin 60 milyondan çox əhalisi üçün deyil, həm də Mərkəzi Asiyanın qonşuları üçün vacib olduğu barədə geniş fikir birliyi var, çünki Mərkəzi Asiya Avropa ilə Asiya arasında strateji əhəmiyyətli quru körpüsü rolunu oynayır. Beş Mərkəzi Asiya ölkəsi üçün açıq dənizlərə birbaşa çıxışı olmayan iqtisadiyyata malik olmaları uzunmüddətli iqtisadi artım və siyasi sabitlik üçün vacib şərt effektiv, təmələndə regional iqtisadi əməkdaşlığın dayandığı uğurlu inteqrasiyadır.

Beləliklə, müsbət atmosferdə keçən beş Mərkəzi Asiya ölkəsinin dövlət başçılarının Üçüncü Məşvərət Toplantısı formatında ən ali səviyyədə dialoq qurmasının regional inteqrasiya proseslərinə, global məsələlərdə ümumi maraqlardan çıxış etmələrinə, regional problemlərin həllinə, bölgədə sülh və iqtisadi inkişafa nail olmağa töhfə verəcəyi şübhəsizdir. Mərkəzi Asiya ölkələri müxtəlif təşkilatlarda (KTMT, AİB, ŞƏT və s.) bir araya gəlsə də, bu formatı unikal edən burada heç bir kənar böyük gücün iştirak etməməsidir ki, bu da tərəflər arasında regional inteqrasiya prosesləri üçün həyati əhəmiyyətli şərt olan yüksək etimadın göstəricisidir.

Müəllif: Nağı Əhmədov, Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzinin aparıcı məsləhətçisi